

Jože Šifrer

Ljubljana

DEKLICE V BEVKOVIH MLADINSKIH POVESTIH

Skoraj ne more biti dvoma, da je France Bevk, ta naš najplodovitejši mladinski pisatelj, gradil svoje zgodbe iz lastne mladosti, kakor jo je doživljal v tolminskem hribovju. Lahko si kar predstavljamo, kako je v otroških letih lazil po strmih robovih rojstne Zakojce, spoznaval skrivnosti narave, se družil s pastirci in tudi sam pasel domačo kozo, varoval kot prvorojenec mlajše otroke, tolkel značilno hribovsko revščino, ne da bi se bil zavedal, zakaj mora biti tako in zakaj ni kruha pri hiši, pri vsem tem pa bistro opazoval ljudi, stare in mlade, revne in bogate, slabe in dobre in vse te velike otroške vtise spravljal nekam na dno svoje zavesti, da jih je pozneje kot pisatelj spet poiskal in s pisano besedo ovekovečil.

Kakor je Bevkovo mladinsko delo skoraj nepregledno, tako je potem obširna tudi galerija njegovih otroških likov, ki so ali nosilci njegovih zgodb ali samo manj pomembni statisti, vsi pa so grajeni z veliko ljubeznijo in celo z nostalgijo do otroštva. To otroštvo sicer ni brez trpljenja in neprijaznosti, v glavnem pa je le prežeto z življenjsko radostjo, v njem sta dobrota in usmiljenje vseobvladujoče življenjsko gibalno, zlo in človeška trdota pa obstajata le v pravljičah in kvečjemu še pri odraslih. Bevkovi otroški liki v skupnem predstavljajo že kar svojevrsten svet, ki ga odrasli ne morejo razumeti, pa naj gre za pastirce ali pestrne iz hribovskih zaselkov, za tovariše in Tončke iz mestnega okolja ali za mlade upornike in upornice iz različnih dob tolminskega boja za svobodo. Podoba je, kot da bi bil pisatelj v vseh teh likih izrazil modrost, ki jo premorejo le velike življenjske izkušnje, namreč da je otroštvo najbolj avtentičen del našega bivanja, da od tu izhajajo in se potem spet vračajo vanj najbolj intimna hrepenenja vseh poznejših obdobj. Zato ti njegovi liki, čeprav so v svojih veseljih in tegobah otroško pristrčni, niso zanimivi samo za mlade bralce, ki so jim seveda v prvi vrsti namenjeni, ampak imajo kaj povedati celo starejšim.

A četudi je teh Bevkovih mladih oseb cela množica in četudi so vsi skupaj predstavniki tega specifičnega Bevkovega sveta, so po drugi plati spet dovolj raznovrstni. Posebno zvrst v Bevkovih mladinskih likih pa pomenijo dekllice. Pisatelj jih sicer le redko postavlja v središče zgodbe, a tudi v teh primerih jim pridružuje fantiče, kar mu daje več možnosti za razgibano pripovedovanje. Ali takole: če na primer v povesti *Lukec in njegov škorec* ni mlade dekllice, ki bi ob Lukcu kot nosilcu fabule predstavljala bolj nežni, bolj plahi, bolj ženski pol Bevkovega otroštva, pa v vsem njegovem mladinskem opusu ni najti primera, da bi ob mladi deklici ne nastopali tudi fantiči kot njeno bolj živahno, bolj

pogumno, bolj moško nasprotje. Razmerje med obema spoloma gre vsekakor v prid fantom, to najbrž samo zaradi tega, ker je Bevk kot izrazit pripovednik potreboval razgibano akcijo, iz katere se je potem — izrazit tak primer so *Pastirci* — poglobljal v intimna doživljanja svojih junakov.

A tudi deklice so v teh povestih, polnih prigod, pristno in učinkovito narisane, so nepogrešljiv del pisateljevega otroštva. Najbolj pa so mu pri srcu tiste revne hribovske deklice, ki se boje vsega okrog sebe: hudih živali, teme, neznanih strahov in hudobnih ljudi, močno pa so navezane na svoje matere, ki jim pomenijo edino varno pribežališče. A mnoge med njimi so že sirote ali pa jim očetje delajo nekje na tujem, kar njihovo nebolgljenost še povečuje. Tako ima Grivarjeva Nežka iz *Pestrne* doma samo mater in brata Petrčka, oče pa dela nekje v svetu, Grivarjevim otrokom iz istoimenskega dela je umrla mati in kmalu za tem še oče, gospodinjala pa jim je sorodnica Tona, ki so jo vzljubili kot lastno mater. Partizanki Vanki je oče že padel v boju za svobodo, tudi Zinki iz znane partizanske zgodbe *Učiteljica Breda* je mati že umrla, a oče je bil pijanček. Tinki iz črtice *Pikapolonica* je oče kot italijanski vojak padel nekje v Afriki in se ga je le slabo spominjala, mater so ji ubili fašisti. In ta majhna nebolgljena bitja si potem iščejo sreče v majhnih stvareh, v skromnih punčkah iz cunj, v cveticah, ki rastejo po travnikih, ter hrepenijo po lepih oblekicah in po belem kruhu, kot ga uživajo bogatejši kmetje. Presenetljivo je, kako so si nekatere od teh deklic podobne, na drugi strani pa ni mogoče reči, da bi se ponavljale, zakaj Bevk je znal vsaki od njih pripisati neke posebne vrste prisrčnost.

Nekaj primerov:

Pestna: »Nežka je bila majhno dekletce z rdečimi lici in živahnimi očmi. Koliko let je imela? Prav toliko, da jih je bilo lahko naštet na prste ene roke. Nosila je pikčasto obleko, ki je bila narejena iz starega materinega krila. Po hrbtu sta ji viseli kitici, ki nista bili debelejši od podganjega repa.«¹

Grivarjevi otroci: »Mretka je bila precej različna od svojega bratca. Tiha, ponižna deklica. Suhcena ni bila, rajši malo zavaljena, plave lase je nosila povezane v dve trdi kitici. Kadar se ni igrala s punčko, je mirno sedela na petah. S prekrizanimi rokami v naročju je strmela nekam v daljavo. Bogve na kaj je mislila? Morda na jagode, ki so zorele visoko v bregu. Tja se ni upala, ker se je bala modrasov.«²

Tonček: »Marička pa je bila deklica, ki je jezdila na hrbtu starejšega dečka in tiščala v rokah veliko punčko iz cunj ... Ščebetala je venomer kot penica in obračala glavo. Pri tem sta se ji prikazovali dve kitici las, ki sta bili kot podganja repka z rdečima pentljama.«³

Pikapolonica: »Ko se je zgodilo, kar vam pripovedujem, je bilo deklici komaj šest let. Majhna kot bobek, drobna kot sinička, črnih las in oči, je od pomladi pasla ovce v bregu nad hišo. Ovce so se pasle, Tinka je trgala cvetice in spletała venčke. To je bila njena najljubša igra.«⁴

A naj bo dovolj primerov, saj že ti razločno dokazujejo, kako je Bevk s skoraj enakimi besedami znal različno označevati. Vse te majhne deklice so

¹ France Bevk: *Pestna*. Ljubljana, MK 1965. (Moja knjižnica, 1. letnik, 4. razred, knjiga 1.) Str. 5.

² France Bevk: *Grivarjevi otroci*. Ljubljana, MK 1967. (Moja knjižnica, 2. letnik, 6. razred, knjiga 1.) Str. 6.

³ France Bevk: *Tonček*. Ljubljana, MK 1970. (Sinji galeb 146.) Str. 11 in 13.

⁴ France Bevk: *Pikapolonica*. Ljubljana, MK 1962. (Čebelica 71.) Str. 3.

namreč čisto svojske osebe s svojimi nagnjenji, ki pa so si seveda pri majhnih punčkah dostikrat zelo podobna; vsem pa je skupno to, da so narisane z neizrekljivo ljubeznijo pisatelja, ki mu je človečnost, v našem primeru človečnost nasproti otrokom, glavno ustvarjalno gibalno.

Toda do svojih otrok Bevk ni vedno tako prizanesljiv. Medtem ko pri revnih deklicah ne najde nobene napake, ampak jih riše z nekritično toplino in zavestno skuša pri bralcu vzbujati usmiljenje do njih, pa je do otrok bogatejših ljudi skoraj trd, pristranski in ni več tako široko razumevajoč. Ta ambivalentnost izvira iz pisateljeve socialne tendence, ki se sicer skriva v mnogih njegovih delih, in tako tudi njegov mladinski opus ni brez nje. Na drugi strani pa je z dvojnostjo teh otroških značajev verjetno hotel poudarjati pozitivnost svojih ljubljenc, zakaj prava človekova podoba šele v primerjavi z drugimi in drugačnimi ljudmi dobiva bolj prepričljive poteze. Izrazit tak primer najdemo v povesti *Pestrna*. Petletna Nežka, ena najbolj usmiljenja vrednih Bevkovih oseb, gre služiti h kmetu Mejaču. Tudi ta ima majhno hčerko, razvajeno bitje, ki se že v najnežnejših otroških letih začne zavedati, da je gospodarica in Nežka njena dekla. Mladi pestrni dela krivico, jo toži pri materi in Nežka je celo tepena zaradi nje. Končno Nežka ne more več vzdržati pri Mejačevih in v hudi noči, polni strahov, zbeži domov k materi.

To pa je tudi edini primer, ko Bevk ne razvija karakternih lastnosti svoje osebe v pozitivno smer, oziroma ko v nji ne skuša iskati tudi kaj pozitivnega. Drugačen pristop do drugih, ne tako njegovih deklic, najdemo v nekaterih drugih povestih. Zdi se, kot da Bevku takšno negativno opisovanje ne bi šlo kaj prida od rok, kot da to ni v njegovi pisateljski in človeški naravi, ampak le plod zavestnega hotenja.

Že v povesti *Grivarjevi otroci* je ta odnos dosti bolj omiljen. V hišo, kjer so prej srečno živeli Blaže, Tinče in Mretka, se naseli Liza, ki je otroci ne marajo. Njena hčerka Žefka je egoističen otrok, vse hoče imeti zase, med njo in Mretko kmalu pride do otroškega prepira, a vendar ta pisateljeva antipatija ne more trajati do konca in ni več tako dosledna kot pri Mejačevi Marički. Mretka in Žefka se nazadnje le spoprijateljita. Tudi hčerka mestnega sodnika, pri katerem se Mretka in Tinče znajdetta v svojem tavanju k stricu Jakobu, ni prav nič negativna, ampak je to dobro, prijazno dekletce, ki Mretki pokloni lepo punčko, kakršne si niti v sanjah ni mogla zaželeli.

Se najbolj plastično pa je prehod od negativnega k pozitivnemu prikazan v *Pastircih*. Terezka, hči gospodarja Brdarja, pase namesto Blaža, ki se je bil ujel v nastavljeno past. Lenart in Ferjanč je ne marata, saj je to razvajena deklica, ne spada v njun svet in ju ne bi mogla nikdar razumeti. A počasi, toda vztrajno razlike med njo in pastircema izginjajo, tudi Terezka postaja prava pastirica in vzporedno s tem rastejo pisateljeve simpatije do nje. Vedno bolj se izenačuje z drugimi Bevkovimi pastirji, pastircami in pestrnami, postavlja se na stran dobrega in zavrača zlo, prav tako kot vsi otroci, ki jim je Bevk namenjal toliko svoje ljubezni. Ko Ferjanč vzame Lenartu hlače, da mora brez njih tekati naokrog, Terezka obsoja samo Ferjanča, ki da je tovarišu storil krivico. Lenart se ji smili. Tako je tudi ona navsezadnje le dobra, plaha in usmiljena deklica in pastirja jo nazadnje dokončno sprejmeta v svojo družbo.

Če pravimo, da so *Pastirci* najboljša Bevkova povest, velja ta sodba nemara tudi zaradi tega, ker pisatelj tu ni nikjer površen, njegove karakterizacije niso pavšalne, hitre in dokončne, ampak so psihološki proces, ki se razvija v vseh človeško razumljivih nihanjih in vijugah. In to velja tudi za Terezko, ki je

prav s tega vidika ena od najboljše označenih Bevkovih deklških oseb, in to kljub temu, da v fabuli igra le obrobno vlogo.

Toda Bevkove deklice niso samo nežna in plaha bitja. Po osvoboditvi se je tudi Bevk pridružil vsem tistim mladinskim pisateljem, ki so v svoja dela vnašali herojstvo in požrtvovalno delo za osvobodilni boj. A takoj je treba pripomniti, da to herojstvo ni samo herojstvo pač pa še nekaj drugega in pravzaprav nekaj več. Je spontano, čisto človeško angažiranje za nekaj dobrega in boj proti zlu. Ti dve pravljici skrajnosti, dobro in zlo, sta se v Bevkovih mladinskih povestih pojavljali že prej, toda v njegovih partizanskih zgodbah sta še bolj poudarjeni, saj je stvarnost tiste dobe za takšno razmejevanje nudila dovolj primerov. Deklice iz teh zgodb niso torej nobene junakinje, ampak čisto navadna mlada bitja z vsemi strahovi in hrepenenji, so pa večinoma živahnejše in bolj aktivne. Partizanski učiteljici Bredi se večkrat sanja, da jo lovijo Nemci, boji se psov, a vendar opravlja nevarno delo. Tudi Tinka iz črtice *Pikapolonica* je majhna, drobna sirota, a kljub temu zbere toliko poguma, da ranjenemu partizanu Vranu obveže roko in ga reši.

Bolj značilne pa so nekatere druge deklške postavbe iz teh zgodb; so bolj fantovske in pri njih skorajda ni več čutiti tiste nežnosti, s kakršno je Bevk pred vojno opisoval svoje deklice. Tu seveda gre tudi za skladnost med značajem in dejanji, kar je eden od glavnih pogojev za dobro umetniško karakterizacijo. Taka je na primer Zinka iz povesti *Učiteljica Breda*, ki jo pisatelj takole opisuje:

»Bila je neugnanka, rada je jezikala in se pretepala z dečki. A najrajši se je sama samcata klatila po samotah. Največkrat se je zatekla čez potok v drugi breg, kamor si drugi otroci niso drznili. Tam je bilo lešnikov, borovnic, robidnic in drnulj na pretek.«⁵

Torej nič več toliko tihe nežnosti, zato pa toliko več aktivnosti in poguma. Navzlic temu pa je tudi v tej fantovski Zinki še dovolj prostora za ljubezen do človeka in za usmiljenje, saj se odločno zavzame za italijanskega dečka Renata, ki ga Bert pretepa in ki ga vsi drugi obsojajo, češ da je izdal učiteljico Bredo.

Podobno je s Končarjevo Vanko v povesti *Vanka Partizanka*. Tudi ta je za svoja leta pogumna in aktivna, četudi pisatelj spet ne more mimo tega, da ji ne bi pripisal strahu, zlasti tedaj, ko se sama znajde v gozdu. Boji se divjega moža, sanja o volkovih in fašistih. To so tipično otroški, nekoliko pravljici in tudi čisto sodobni strahovi. Vse je nekoliko pomešano, zato pa tembolj privlačno za mlade bralce, ki v mladinski povesti iščejo grozljivo napetost. Sicer pa Bevk tudi Vanko opisuje takole:

»V resnici je bila še premajhna za puško. Bilo ji je komaj enajst let, dasi je bila na videz bolj podobna kakemu drznemu paglavcu kot nežni deklici. Ker je imela trde pesti, se je rada pretepala z dečki ... Da bi bila cel deček, ji je manjkal le še klobuček, a si je pristrižene lase rajši zavezovala s pisano materino ruto.«⁶

Tako je Bevk v svojih partizanskih zgodbah preusmeril svojo pozornost na drugačne deklice, a so vendar tudi te čisto njegove in bržkone mladim bralcem nič manj simpatične kot prejšnje izpred vojne. Pravzaprav Bevk ni

⁵ France Bevk: *Učiteljica Breda*. Ljubljana, MK 1968. (Sinji galeb 88.) Str. 13.

⁶ France Bevk: *Vanka Partizanka*. Ljubljana, Borec 1963. (Kurirčkova knjižnica.) Str. 7—8.

storil nič drugega, kot da jih je prilagodil časovnemu vzdušju in novim umetniškim tendencam.

Domala vse Bevkove mladinske povesti izkazujejo poseben odnos do narave. To je tista sila, ki skriva v sebi polno skrivnosti za mladega, nebogljenečega človeka, je nevarna in vabljliva hkrati, v svoji razbesnelosti pa povzroča pravljlično grozo. Večkrat se že zdi, da bo prav ta razdivjanost narave zgodbo oziroma usodo mladega junaka pripeljala do katastrofe, šele v zadnjem času pride skoraj čudežna rešitev. Zlasti v povestih, kjer nastopajo deklice, je Bevk ta fabulativni moment rad uporabljal, najbrž zaradi tega, da bi tembolj prihajal do izraza tisti vsesplošni elementarni strah, ki je ena od glavnih značilnosti njegovih nežnih in tudi bolj pogumnih deklic.

Primerov za ta strah je dovolj in ponavljajo se iz povesti v povest. Strah je Mretko v povesti *Grivarjevi otroci*, ko s Tinčetom hodita po gozdu, Nežka iz povesti *Pestrna* doživlja strašno grozo, ko zvečer pobegne od Mejača in na poti omaga; mati jo reši šele v zadnjem trenutku. Končarjeva Vanka gre v gozd, da bi partizane obvestila o nameravanem fašističnem napadu, toda pripravljala se nevihta in Vanko je močno strah, čeprav je na videz podobna drznemu paglavcu. Učiteljica Breda mora pred Nemci bežati iz vasi, tedaj se ulije ploha in Breda vsa mokra in preplašena pribeži h kmetu Obronkarju. Zinka iz povesti *Učiteljica Breda*, ki se najrajši sama klati po samotah, je pravzaprav izjema in se tudi sicer najbolj približuje absolutnemu mladinskemu junaštvu, ki mu Bevk nasploh ni bil preveč naklonjen, saj so ga dosti bolj zaposlovale psihične stiske njegovih otrok.

Poleg vsega tega se ti otroci, zlasti seveda deklice, skoraj dosledno bojijo psov in gozdnih živali, sanjajo o njih in vse te naravne stvari jim pomenijo že simbol za vse tisto hudo in nerazumljivo, kar človeka ogroža.

Posebno zanimivo je pri Bevku tudi razmerje med otroki in odraslimi. V ta otroški svet, ki ga Bevk gradi s tolikšnimi in s tako tipičnimi elementi, stopajo tudi odrasli, a vedno samo kot stranski igralci. Na prizorišče prihajajo zato, da bi otroci ob njih bolj nazorno obstajali, da bi jim prinašali življenjske obrate, bolečine in le redko tudi radosti. Ta svet odraslih je sicer dosti bolj resničen kot na pol pravljlični otroški svet, je pa trd in za otroke poln nerazumljivih, krivičnih dejanj. Zlasti nekatere odrasle ženske so izrazito negativno naslikane in v odnosu do Bevkovih mladih deklic nastopajo kot hude mačehe. Takšni sta na primer Liza v *Grivarjevih otrocih* in Mejačevka v *Pestni* in prav zaradi njiju obe mladi protagonistki, Mretka in Nežka, doživita toliko hudega. A tudi moški otrok večinoma ne razumejo. Ne razumejo, da morajo živeti v svrjem svetu, da se majhne deklice rade igrajo s punčkami, da se boje vsega okrog sebe in da potrebujejo nežnosti. Vidiijo predvsem sebe in svoje potrebe. Varuh Grivarjevih otrok Košan miselnost odraslih ljudi takole predstavlja:

»Ko sem jaz imel ta leta, sem že zdavnaj pasel krave. Otroci se morajo zgodaj priučiti delu, sicer postanejo potepuhi.«⁷

Ta stara, tradicionalna načela le partizani uspešno podirajo, saj imajo do malih, plahih, dobrih in zaupljivih deklic izredno tople odnose, tako do učiteljice Brede, do Končarjeve Vanke, do Tinke ali Pikapolonice in do vseh drugih, ki se kakorkoli vključujejo v partizanski boj. Ali je Bevk s tem morda tendenčno napovedoval nove odnose med ljudmi in tudi nove odnose do otrok? To je

⁷ France Bevk: *Grivarjevi otroci*. Str. 56.

seveda težko trditi, dejstvo pa je, da mu predvojni odnosi niso bili dovolj človeški, še posebej pa ne do deklic, ki jim je v svojih delih podaril toliko ljubezni.

Ta svet starejših Bevk v svojih mladinskih besedilih bolj ali manj naravnost obsoja. Še najbolj učinkovita pa je ta obsodba takrat, kadar pride iz otroških ust. In Bevk je to znal mojstrsko napraviti. Zinka, ta samostojni in samozavestni dekle iz *Učiteljice Breda*, pravi na primer takole:

»Včasih je bila huda na ves svet. Posebno na odrasle ljudi. Vpraševala se je, čemu so ti sploh potrebni. Samo ukazujejo in prepovedujejo od jutra do večera. Lep spomin je imela samo na mater ...«⁸

S tem je na svoj otroški način jasno postavila razmerja med obema svetovoma. Povedala pa je tudi to, da so matere izjema, da pravzaprav spadajo v njihov, otroški svet, zakaj le tu otroci dobijo dovolj nežnosti in razumevanja.

France Bevk je kot naš najboljši mladinski pisatelj tudi v slikanju majhnih deklic največ napravil. Celo v svetovni mladinski književnosti redko naletim na toliko pristrčnosti, nenarejene otrokosti in karakterne enovitosti kot pri njegovih deklških postavah. Zdi se, kot da do Bevkovega nastopa to področje našega življenja sploh še ni bilo znano in da ga je odkril prav on, odkril s tem, da mu je dal tako prepričljivo umetniško podobo.

Zusammenfassung

Der slowenische Jugendschriftsteller France Bevk hat überzeugend auch Mädchen beschrieben. Seinem Herzen sind am nächsten zarte, schüchterne Mädchen aus dem Gebirge von Tolmin. Häufig sind es Waisen, die schon früh gezwungen sind, sich ihr tägliches Brot als Kinderwärterinnen oder Hirtinnen bei reichen Bauern zu verdienen. Diesen Mädchen widmet er die grösste Liebe zu und mit ihnen drückt er sein soziales Mitgefühl aus. Weniger Neigung fühlt er für diejenigen, die im Überfluss leben und denen man zu Hause eine übertriebene Aufmerksamkeit widmet. Das sind meistens verwöhnte junge Wesen, doch entdeckt der Autor hier und da sogar bei ihnen positive Eigenschaften. Auf besondere Weise behandelt er Mädchen, die sich in Kriegszeit der Volksbefreiungsbewegung angeschlossen haben. Das sind Mädchen von männlicher Haltung, nicht mehr so zart und schüchtern, doch kennen auch diese die Angst, wenn sie sich augenblicklich in schweren, ungewöhnlichen Lagen befinden. Alle diese Mädchen von Bevk haben eine besondere Beziehung zur Natur, die ihnen voller Geheimnisse und Gespenster zu sein scheint, und auch eine besondere Beziehung zur Welt der Erwachsenen, die ihnen fremd und unverständlich ist. Sie sind den Müttern stark zugeneigt, denn die Väter, soweit sie leben, haben im harten Kampf ums tägliche Brot keine Zeit, sich mit ihnen zu beschäftigen.

Mädchen treten besonders in folgenden Werken von Bevk auf: *Grivarjevi otroci* (Grivars Kinder), *Pesterna* (Die Kinderwärterin), *Partizanka Vanka* (Die Partisanin Vanka), *Učiteljica Breda* (Die Lehrerin Breda), *Pikapolonica* (Mareinkäferchen) sie übernehmen aber auch in anderen Geschichten Rollen, wo zwar die Jungen Hauptpersonen sind.

⁸ France Bevk: *Učiteljica Breda*. Str. 50.